

ВІДЗИВ

офіційного опонента, професора, доктора філологічних наук Михед Тетяни Василівни про дисертацію Шебуренкової Тетяни Володимирівни «Поетика національного міфу в романній творчості Пола Остера», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн

Рецензована робота Шебуренкової Тетяни Володимирівни привертає увагу безсумнівною **актуальністю** двох головних досліджуваних аспектів, що визначили сюжет наукового пошуку. По-перше, як зазначено на с.5, це «національний міфічний дискурс у сучасній американській літературі», що, безперечно, слугує одним із потужних засобів художньої рефлексії. І по-друге, звісно, сама постать Пола Остера, живого класика сучасної американської літератури, художній універсум якого маркований оригінальною модифікацією засадничих для нації міфологем. Причому ці міфологеми насправду стають опорними при розбудові художнього простору як окремих творів Остера, так і всієї його багатогранної й різножанрової творчості. Якщо додати, що і сам митець, і його твори протягом ледь не півстоліття постійно перебувають у полі зору світового читацького загалу й літературної критики, про що свідчить побіжний історіографічний огляд у Вступі, то **актуальність** здійсненої розвідки не викликає заперечень.

Одразу зазначу, що зауважена мною побіжність викладу історіографії має і свої позитиви, і певні недоліки, оприявлені у науковому наративі. З одного боку, це має за позитивний наслідок цілеспрямовану селекцію джерельної науково-критичної бази, що підпорядкована досягненню поставлених у роботі наукових завдань. Виправдана жорстка аналітична схема визначила зміст І розділу роботи «Національна міфологія США: історико-теоретичний та культурологічний аспекти», де розглядаються основні концепції сучасних потрактувань міфу, зокрема роль міфології у націєтворенні (фактор «творення спільної колективної пам'яті», с. 20) і, найголовніше, розуміння особливостей

національної міфології США як тієї матриці, що «акумулює в собі базові елементи нації, її цінності та орієнтири» (с. 25). Такими базовими міфологічними кластерами на с. 26 визначені «пуританський субстрат» з його складовими, «фронтир» і, як наслідок, «американська мрія». Вони здебільшого і спрямували перебіг наукового сюжету дисертації. Утім, повертаючись до принципу «суворої селекції», якого тримається дисертантка, зауважу, що він привів і до редукції історико-літературного контексту творчості Пола Остера. До прикладу. На с. 28 справедливо йдеться про притаманне сучасній американській літературі «критичне й скептичне ставлення до національної міфології і міфотворчості». Далі висновок: «У річищі такого підходу слід розглядати романну творчість П. Остера». Подальший аналітичний виклад дисертації підтверджує цю припочаткову тезу принагідно Остера, але для її обґрунтування, вписування у національний історико-культурний контекст варто було назвати хоч би кількох його сучасників (навмання згадаю «вестерни» Кормака Маккарті, «11/22/63» Стівена Кінга, доречний тут через алузію на програму «Новий фронтір» Джона Кеннеді, або вражаючі міфологічні експерименти Ніла Геймана), які так само скептично ставляться до національних міфів, віддаючи перевагу їхній реконструкції, що, у свій парадоксальний спосіб, теж постає дієвим засобом ревіталізації базових для нації цінностей. Засобами спільної мови, спільної історії, спільних культурних кодів як визначальних точок контенту загальнонаціональної комунікації американська колективна психея реалізує процес невинного продукування власної міфології, отого наскрізного, ледь не всеохоплюючого культурного нарративу, який, вбираючи в себе кожен ключовий топос національної історії, саме у її референційному просторі інтерпретує нові та реінтерпретує старі явища, надаючи їм необхідної для стабілізації національної самосвідомості гомогенності. Зазначу, що засаднича міфологія (founding mythology) Сполучених Штатів витворює базовий інтерпретаційний фрейм, у межах і засобами якого американці конструюють індивідуальну ідентичність, одним зі знакових рівнів якої є відчуття приналежності до спільноти. Водночас, позаяк

засаднича міфологія притаманна спільноті національного масштабу, вона неминуче зводиться до найбільш виразних семантично насичених кластерів, які рефлексують щодо визначальних для буття нації подій, постатей, топосів, їхніх причин та наслідків. Тому, на мій погляд, якщо говорити про сучасну американську міфологію та її відтворення на міфопоетичному рівні актуальної літератури, вона формується у просторі того розламу, що виник між засадничими міфологемами, успадкованими від батьків-пілігримів і потверджених батьками-засновниками, колізіями національної історії, травматичний сюжет якої в окремі її періоди суттєво розбігався з очікуваннями нації, та інваріантами її фікційного потрактування в художній творчості. Тож американська література, що, як і будь-яка інша національна література, є художньою рефлексією буття своєї країни, засвідчила болісний процес творення нації як конгломерату різних етносів, колективів, особистостей, формування тієї мультикультурної державності, що стала однією з унікальних характеристик національної ідентичності. Ці та багато інших компонентів, притаманних категорії національної міфології, у просторі художнього тексту набувають конкретних форм, тобто стають естетично-літературними об'єктами, доступними для аналізу та інтерпретації. Тому надзвичайно важливим і виправданим у цьому сенсі бачиться вибір відповідного репрезентативного об'єкту дослідження, що у даному випадку представлений романістикою Пола Остера.

В цьому сенсі сформульована дисертанткою мета роботи («з'ясувати характер міфологічної складової творчості П. Остера як цілісної системи сприйняття Америки, її національної ідентичності в умовах глобалізаційних процесів і постмодерністського світогляду») і пов'язані з нею конкретні завдання (с. 11-12) постають цілком підставними та обґрунтованими. Одразу хочу зазначити, що три вектори наукового сюжету роботи, і в цьому її безперечний позитив, чітко визначені її трьома центральними ідеями: це пуританський міфологічний дискурс, міф про американську мрію та форми їхньої художньої маніфестації у романістиці Остера. Вони формують той

концептуальний каркас, який забезпечив логіку викладу міркувань дослідниці, що знайшло відображення в структурі дисертації, розділи й параграфи якої підпорядковані послідовному поступу до підсумкових узагальнюючих висновків.

Виокремлені у I розділі і проаналізовані у загальниках складові національної міфології США – пуританський субстрат як осердя ранньої національної міфології, фронтір і американська мрія, сформували необхідне для подальшого наукового аналізу теоретичне підґрунтя. Спираючись на студії авторитетних знавців і міфології, і американістики, дослідниця з'ясовує «особливості національної міфології США» (с. 21), визначає її «ключову роль» «у формуванні національної свідомості та ідентифікації спільноти» (с. 25-26), а також її силу і дієвість «у пошуку нових національних маркерів і цінностей, які б живили спільноту» (с. 29). Розуміння вітальності пуританської міфології та її дієвої ефективності в історико-культурному і духовному просторі США стало імпульсом до детального аналізу її конститuent у відповідних параграфах I Розділу. Зосібна хочу виокремити підставну увагу дослідниці до текстоцентричності американського соціуму, початки якого були закладені пуританами, а про сакрально-креативний потенціал Логосу є чимало висловлювань Пола Остера. Зокрема, в інтерв'ю він постійно наголошує на тому впливові, якій справили на нього трансценденталісти, а взагалі з-поміж митців – Натаніель Готорн, «доробок якого», як підставно зазначено у роботі, «має ключове значення для романістики Остера» (с. 42). Тож принагідно пуританського і Готорнового дискурсу дисертації хочу висловити кілька **міркувань**. Навряд чи варто розпросторювати пуританське ставлення до фікшн на всю історію розвитку американської літератури: те, що було суперечливим у питомих пуританському ставленні до художньої літератури, сьогодні потрактовується як генологічний чинник національної літератури, фактор її окремішньої виразності. А Готорна в жодному разі не можна вважати пуританином, хоч тема гріха у її пуританському потрактуванні справді є однією з визначальних у його творчості (с. 42-43). Важко переоцінити вагомість

Готорна для художнього міфомислення Остера, який в інтерв'ю 2003 року задекларував власні початки національної літератури: «Я знаю, Гемінгвей говорив, що американська література вийшла з «Гека Фінна», та я з цим не згоден. Вона почалася з «Багряної літери». Цим і зумовлений, з одного боку, постійна діалогічність з творчістю Готорна, яку веде Остер на різних рівнях і з різного приводу: від пуританських міфологем до сюжетних колізій, ономастики, алюзивності, семантики кольору і т. д. А з іншого – посилена увага сучасного митця до жанрового арсеналу і алегорично-моралістичного потенціалу Готорнаної творчості: їх зближує розуміння літератури як медіа, що «розповідає брехні для того, щоб сказати світові правду» (П. Остер). Більше того, Остер визнає: «Притча – це форма мого знання про світ» (інтерв'ю Пола Остера 2003 р.). Усе зазначене акцентує валідність обраного ракурсу аналізу, хоч навряд чи варто перебільшувати роль «філології» у десакралізації історії, як стверджує дисертантка на с. 45.

Виокремлені міфологічні кластери визначили зміст і розвиток наукового сюжету наступних трьох розділів. «Пуританський міфологічний дискурс» Розділу II розкривається крізь мотиви пілігримства (2.1.), топос міста-на-пагорбі й Едему (2.2.), а також архетипний образ пастиря (2.3.). Мотив пілігримства у дисертації аргументовано тлумачиться, з одного боку, як «шлях до нової батьківщини», а з іншого – як «пошук справжньої «домівки для душі» (с.70). Дисертантка, спираючись на міркування Ю. Лотмана та художній матеріал романістики Остера, висловлює думку про трансформацію митцем обох складових мотиву – відхід і від пуританського його трактування, і від універсально-архетипного його розуміння, що перетворюються на «екзистенційні пошуки себе, свого коріння та змісту життя» (с. 78) на розлогодному просторі історично-географічного контексту США. Символічна гра з іменами, назвами, локаціями, літературний міф про сучасний мегаполіс як новітній Вавилон, флуктуації міфу про Едем і постійна апеляція до біблійної компоненти, що набуває оригінального, навіть травестійного тлумачення, формують переконливий аналітичний простір цього розділу. Це й дозволило

виснувати, причому не лише принагідно образу пастиря: герої Остера «несуть у собі пуританські архаїчні образи, ...на шляху до виконання... місії зазнають трагедій і невдач, але, незважаючи на це, їхня діяльність не є марною. Прагнення до міфічних ідеалів, боротьба за їхнє втілення сама по собі є національною цінністю» (с. 100). Так у роботі обґрунтовується притаманний американській спільноті оптимізм, той життєствердний і навіть переконливо провіденційний пафос, що визначив пуританське осердя національної міфології та, опосередковано, міфологізм художнього світу Пола Остера. Уже зазначений інтерес до мови, мови-як-гри, став предметом дослідження у Розділі III. За всієї аргументованості здійсненого у параграфах цього розділу аналізу і супутніх йому цікавих спостережень, доволі прямолінійним виглядає намагання дисертантки будь-що «пуританізувати» дослідницький дискурс: «Ідеї лінгвістичної філософії є близькими протестантським постулатам про вирішальну роль слова у пізнанні істини...»; «Остер будує свою концепцію слова на перетині пуританської традиції і філософських постмодерністських новацій», «...він звертається до міфу про повчально-пуританське єство (?) американців», «релігійно-пуританська складова письменництва (?) героїв П. Остера...» (с. 108, 109, 110) і т.п. Зрозумілим є намагання дослідниці пояснити емблематичність стилю письменника-постмодерніста, чітко триматися аналізу особливостей його міфопоетики у межах визначеного наукового дискурсу, про що йшлося на початку мого відгуку, але притаманний вокабуляру Остера когнітивно-конотативний потенціал аж ніяк не реалізується засобами точного узусу слова. Я погоджуюсь із тезою дослідниці про прагнення Остера до «абсолютної прозорості слова, до встановлення прямої відповідності між предметами, що описуються, і використаними для цього словами», але, як на мене, це зовсім не означає «безсилля» чи «лінгвістичної безпорадності» (с. 114). За кожним словом у американській просторовій парадигмі стоїть контекст його біблійно-пуритансько-протестантсько-християнського узусу, що пройшов апробацію національною історією – як колективною, так і індивідуальною. Тому-то Остер і вдається не лише до перепрочитання «текстів попередників» (с.

115), а й до фікціоналізованого використання поколінневого досвіду. За найбільш показовий приклад може правити використання міфологеми фронтиру в романі «Храм Місяця», де, як зазначено у роботі, «Остер намагається визначити роль фронтиру в американській історії і цивілізації через призму людського виміру» (с. 134). Тут варто було б дещо інакше розставити акценти: означений людський вимір – це три взаємопов'язаних сюжети роману, три варіанти фронтирного досвіду, що випали на долю трьох поколінь однієї родини. І всі три варіанти обіграють топос Заходу як той локус, з якого неминуче починається особистісний фронтір, характерний для американців як нації номадів з походження і за стилем життя. І тому-то уже згадана програма «Нового фронтиру», ініціатором якої виступив Джон Кеннеді, неминуче актуалізується при позиціонуванні хронотопу в 1960-х, викликаючи в пам'яті появу «корпусу миру», «зелених беретів» і, найголовніше, політ американців на Місяць, символічний образ якого надає єдності, здавалось би, розрізненим, випадковим фрагментам романного сюжету. Пол Остер у своїй романній творчості прагне тієї цілісності міфопростору, яка, за всієї позірної гетерогенності, притаманна великому американському міфові. Тому-то і з'являється в романі «Храм Місяця» згадка про Томаса Коула, і ім'я, і митецька доля якого невірною потрактовані у дисертації – одна з небагатьох фактичних помилок у цьому науковому тексті (с. 134). Зупинюсь на тому, як саме вводить Остер міфологеми в наративний простір, позаяк саме цей прийом і характерний для його манери, і органічний для його нарації. По-перше, Остер ніколи не використовує весь міфологічний кластер: він, для прояснення авторської позиції, відбирає лише певні міфологеми з усього комплексу, наразі це фронтір. Тож його персонаж Томас Еффінг стверджує, що він спілкувався з митцями «школи Гудзон», тобто визнаними американськими художниками 19 століття, які здебільшого малювали пейзажі «Дикого Заходу». У такий спосіб Еффінг контекстуалізує міфи й легенди «Дикого Заходу», тобто фронтиру, завдяки чому і згадуються імена Томаса Морана, Томаса Коула і Ральфа Блейклока, хоч той і належав до дещо іншої традиції. Саме про третє полотно з серії Томаса Коула

«Шлях імперії» йдеться у коментарі Еффінга. Якщо говорити на загал, то ця серія Коула з постійної колекції Національної галереї у Вашингтоні, зображує злет і падіння символічної імперії – від первісного стану через розквіт потужної державності до руйнації. Якщо говорити про третє полотно серії поза її контекстом, як це робить персонаж Остера, то воно зображує можливість успішної реалізації перспектив фронтиру без приреченості занепаду. Тож картина водночас імплікує і фронтірний досвід Еффінга, і деструктивну самотність Марка у Центральному парку. Вирвана з контексту картина Коула формує міфологічний підтекст нарації Еффінга, водночас резонуючи апокаліптичним відлунням всієї серії. Цей провіденційний, передбачуваний занепад імперії стане важливим фактором у інтерпретації урбаністичного фронтиру Марка. Додам, що Томас Коул належав до тих американських митців, які намагались поєднати слово і образ, тому він супроводжував свої полотна віршами, афоризмами або малював ілюстрації до популярних творів, зокрема романів Ф. Купера. Втім, навряд чи можна погодитись із думкою дисертантки, що в «концепції П. Остера слово виступає архетипом, який не можуть подолати навіть найсучасніші види мистецтва» (с. 138). Як символ Місяця стає об'єднуючим фактором для різноспрямованих наративів роману Остера, так міф про американську мрію органічно підсумовує проведений у дисертації аналіз. Він підставно потрактовується як визначальний для національної міфології (с. 141), як матриця і ментальна мапа поведінки й життя людини (с. 184).

Викладений у дисертації матеріал свідчить про належне знання дисертанткою як творчості американського письменника, так і засадничих наукових напрацювань з проблеми: постійне цитування і поклики, що притаманно всій роботі, дозволили створити виразний і розлогий історико-культурний і науковий контекст, обрати і сформувавши необхідний аналітичний інструментарій, що стало запорукою здійснення плідного і zarazом переконливого філологічного аналізу романістики Остера.

У Висновках підводяться головні результати дослідження, що постають цілком валідними і належним чином обґрунтованими.

У сукупності все зазначене дозволяє говорити про виконання поставлених при початку роботи дослідницьких завдань, про літературознавчо обґрунтовану методологію і методику здійсненого аналізу.

Разом з тим залишились окремі **питання**, які потребують уточнення і, маю надію, слугуватимуть стимулом у подальшій роботі.

1. Переконливо виглядає перелік використаних джерел, хоч, ймовірно, варто було скористатись і новітньою розвідкою 2010 року: James Peacock. *Understanding Paul Auster*, підзаголовок якої – *Understanding Contemporary American Literature* – дозволяє зробити висновок про контекстуальну інтерпретацію творчості митця. Тож знову постає питання про місце Пола Остера в сучасному літературному процесі і, принагідно, про його приналежність до традиції (ре)інтерпретації національного міфу.
2. Друге питання стосується травми як одного з визначальних складників національної міфології, про який не згадується у роботі. Якщо дискретно означити, як і личить міфологічній парадигмі, то біблійна історія Виходу, поступ на Захід і події 11 вересня – всі ці топоси, присутні у романістиці Остера, так чи інакше пов'язані з травмою. Чи можна говорити про її міфогенний характер принагідно творчості Остера?

В роботі є окремі стилістичні похибки та орфографічні помилки, які здебільшого зустрічаються у Розділі IV і не впливають на її зміст. Виказані у відгуку зауваження не применшують вагомості отриманих результатів. Представлена дисертація містить необхідний компонент наукової новизни, є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням.

Участь у чисельних конференціях та 8 публікацій, 5 з яких – у фахових і зарубіжних виданнях, свідчать про переконливий рівень апробації роботи Т.В. Шебуренкової. Автореферат дисертації належним чином відображає її зміст.

Все зазначене дає підстави стверджувати, що зміст, обсяг та оформлення дисертації «Поетика національного міфу в романній творчості Пола Остера» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07. 2013 року №567, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а її автор, Шебуренкова Тетяна Володимирівна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Офіційний опонент

Михед Т.В., доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри зарубіжної
літератури Інституту філології
КНУ імені Тараса Шевченка

Підпис затверджую

Семенюк Г.Ф., доктор філологічних наук,
професор, директор Інституту філології
КНУ імені Тараса Шевченка